

SZÉKELY [SEKEL] ADININ İZAHI ÜZERİNE¹

Hasan EREN
Çev. Ayşe ÖZ²

“Özellikle yeni ve şaşırtıcı hiçbir şey söylemedim ve bununla elbette düş kırıklığına sebep oldum, zira Sekellerin kökeni meselesinde sürekli yeni ve şaşırtıcı şeyler duymaya alışkımız...” GYULA NÉMETH 1935’te “A székelyek eredetének kérdése [Sekellerin Kökeni Sorunu]³” adlı (Száz. LXIX, 129-56) çalışmasını⁴ bu sözcüklerle tamamlamıştı.

Ancak öyle görünüyor ki, Sekellerin kökeninin araştırılması konusunda yeni sürprizleri de düşünebiliriz ve belki bu makalenin de benzer bir etkisi olacaktır.

Bilindiği üzere, *székely* etnoniminin kökeni hakkında şimdiye kadar pek çok görüş dile getirilmiştir. Ancak bu adın tüm açıklamaları arasından bugün JÓZSEF THÚRY’nin açıklaması geçerlidir. THÚRY’e göre (A székelyek eredete: ErdMúz. 1898. XV, 245), *székely* adlandırması Çağatayca *sikil* [ɔ: *sikil*], *sekil* [ɔ: *säkil*] sözcüğünden gelmektedir. Çağatayca sözcüğün anlamı: ‘soylu kişi, doğuştan soylu, asil bir aileye mensup; bey kökenli, asil, bey, yüksek rütbeli’. ”İşte [bakın]”, diye sürdürür THÚRY, “burada, rekonstrüksiyonu yapılmadan bile gerçekten var olan Eski Türkçe bir sözcük bulunuyor ve bu sözcük Sekel adının en eski *sziköl* ya da *székel* şeklinin birebir aynıdır ve bu sözcükle, öyle sanıyorum ki, *székely* adını önce parçalara ayırıp ve tarihî bilgiye rağmen Sekellerin iskan ettirilmiş sınır muhafızları oldukları şeklindeki tamamen keyfî suçlamayı bırakırsak daha öteye gidebiliriz.”

NÉMETH’in katkısından sonra THÚRY’nin açıklaması dilbilimciler ve tarihçiler arasında genel kabul görmüş ve o zamandan itibaren Sekel kadim tarih araştırmalarında vazgeçilmez bir hareket ve dayanak noktası haline gelmiştir. Böylece, örneğin son zamanlarda ELEMÉR MÁLYUSZ’un “A székelység eredetéről [Sekellerin

¹ Eren, Hasan (1943). “A székely név magyarazatához”. Magyar Nyelv XXXIX, 205-208.

² Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Hungaroloji Anabilim Dalı, Arş. Gör. ayoz@ankara.edu.tr

³ Metin içerisinde [...] ile açıklanan yerler çevirmene aittir (ç.n.).

⁴ Daha sonra-1940 yılında- “La question de l’origine des Sicules” adıyla AECO.’nun VI. cildinde Fransızca olarak da yayımlandı (208-41).

Kökene Hakkında]” adıyla yazdığı (Melich-Emlékkönyv 254-62) makalesi özellikle bu tespit üzerine kurulmuştur ve “o derece ki” *székely* adının alıntıladığımız Türkçe açıklamasının hatalı olduğu tespit edilirse, onun bu açıklamaları “kendiliğinden güncelliğini yitirecektir.”*⁵

Ancak *székely* sözcüğünün THÚRY tarafından yazılan Türkçe izahı üzerine çok şey inşa etmek uygun değil, çünkü THÚRY’nin, “en güvenilir kaynak olan” Buhara kökenli ŞEİX SULEİMÂN’ın [Şeyh Süleyman Efendi] sözlüğünden alıntıladığı Çağatayca *sikil* sözcüğü-öyle görüyoruz ki- “rekonstrüksiyonu yapılmaksızın” bile var olmuş değil ve muhtemelen basit bir kalem hatasından meydana gelmişti.

Çağatayca سيكيل *sikil*, *säkil* sözcüğünü Şeyh Süleyman Efendi şu şekilde açıklar: نجيب صوى نسلى ياك اولان نژاد بانوزاده شهزاده بانزاده توره* (199). –Bu açıklama THÚRY’nin çevirisinde şöyledir: ‘soylu kişi, doğuştan soylu, soylu bir aileye mensup; bey kökenli, soylu, bey, yüksek rütbeli’ (aynı yerde). –IGNÁC KÜNOS, *sikil* verisinin Türkçe açıklamasını – âdeti olduğu üzere- sadece kısmen çevirir: ‘von reiner Abstammung, Königssohn, Prinz’ (169). En kapsamlısı NÉMETH’in çevirisidir: ‘soylu, saf/âri ırktan ve kökenli, soylu kökenli, prensesin oğlu, hükümdarın oğlu, soylu bir adamın oğlu, prens’ (Száz. LXIX, 134).

Şeyh Süleyman Efendi’nin *sikil* verisi bilindiği üzere yegâne okuyuştur. Diğer Türk dillerinde bilinmediği gibi, başka Çağatayca kaynaklarda da rastlamıyoruz. Kanaatimize göre, bu Çağatayca sözcük hiç var olmamış, fakat basit bir kalem hatası sonucunda herkesçe bilinen Türkçe *silik* sözcüğünden ortaya çıkmıştır.

Silik sözcüğü ilk olarak Orhun Yazıtlarında geçer (I K 7): *t^aby^ač budⁿqa bağl^k urī_oyli(n) qul_ boldī, sil^k qiz_oyli(n) küñ_ boldī* ‘Die Söhne des Adels wurden Sklaven des Chinesenvolkes, seine reinen Töchter wurden dessen Sklavinnen’ (THOMSEN: ZDMG. Neue Folge III, 146).

Silik sözcüğü şu cümlede de benzer anlamda kullanılır (I K 24): *bägl^k urī_oyli(n) qul_ boldī, sil^k qiz_oyli(n) küñ_ boldī* ‘Eure edlen Söhne wurden Sklaven, eure reinen Töchter wurden Sklavinnen’ (THOMSEN: a.g.e. 149).

⁵ DEZSÖ L. PAIS’in açıklaması için bu tebliğin ardından gelen sayfa 208-209’a bakınız—Editörün notu.

Dolayısıyla THOMSEN *silik* sözcüğünü ‘rein’ olarak çevirir. Bize göre de doğrudur. Bu yorumu daha sonra Uygurca *silig* ‘temiz’ verisi de doğrulamıştır. *Silik* sözcüğünü XI. yüzyılda Kāşgarī [Kaşgarī] ve XIV. yüzyılda İbn Muḥannā [İbnü Mühenna] da ‘temiz’ anlamıyla tanımaktadır.

Oysa Orhun Yazıtlarından aktarılan bu iki cümlede açık bir biçimde beden temizliğinden söz edilmez, saf/âri, soylu bir kökten bahsedilir. Dolayısıyla *silik* sözcüğü tam olarak Çağatayca *sikil* ‘soylu, saf/âri ırktan ve kökenli’ verisiyle aynı anlamı ifade eder.

Ayrıca bu iki sözcüğün birbirleriyle olan ilişkisi şekli bakımından da açıktır. Türkçe *silik* sözcüğü dil hatıralarında سِيلِيك (İbnü Mühenna) biçiminde ortaya çıkar. Kanaatimizce Çağatayca سَيْكِل *sikil* verisi de böyle bir biçime götürülebilir. *Silik* ve *sikil* arasındaki ilişkiyi anlamak için *sikil* durumunda, son sesteki *-k*’nin çizgisinin özensiz bir el yazısı neticesinde beşinci harfe değil, üçüncü harfe (*-l*-) konulduğunu, bunun sonucu olarak buradan *<(-k-)* sesinin meydana geldiğini varsaymamız gerekir. Araçça *k* harfinin çizgisini son ses durumunda yazma alışkanlığının olmadığı bir bahane olarak öne sürülemez. Çünkü Çağataycadaki bu çizgiyi sistematik bir biçimde çıkarıyorlardı. “Bâber-nâme [Babür-name]” adlı meşhur Çağatayca eserin ANNETTE S. BEVERIDGE tarafından yapılan tıpkıbasımına (Leyden, 1905) dayanarak bundan kolaylıkla emin olabiliriz.

THÚRY’nin “en güvenilir kaynağında” böyle hataların olması tuhaf görünüyor. Oysa bunda şaşılacak bir durum yok. Zira “temel doğu kaynaklarının tuhaf ve saçma hatalarla dolu olması nedeniyle, salt yazılı kaynaklara dayanarak hazırlanan Çağatayca sözlükleri ancak büyük bir ihtiyatla ve uygun bir eleştiriyile kullanabileceğimize” 1903’te ilk olarak dikkat çeken bizzat THÚRY idi (“Behdset-ül-Lugat [Behçetü’l-Lugat]” adlı Çağatayca sözlük. Bp., 1903. 30.).

THÚRY, atıf yaptığımız bilimsel incelemesinde hatalı kırk tane Çağatayca veriyi sözlüklere bakarak yayımlamıştır. Sözlüklerdeki hatalı pek çok Çağatayca veriyi bizzat biz de göstermiştik. Aynı bir çalışmada bundan söz edeceğiz. Bu nedenle bu vesileyle örnekleri sıralamaktan imtina ediyoruz.

Çağatayca *sikil* verisiyle ilintili olarak yine de şu durumları kısaca göstermek ilginç olacaktır: ‘Róka’ sözcüğünün Türkçe adlandırması *tülkü*’dür (~*tülki*, *tilki*, *dilki*). Bu sözcük Çağataycada da *تولكو* *tülkü* biçiminde bulunur. Ancak Çağataycada *tülkü* biçiminin yanı

sıra *توكلو tüklü* varyantı da mevcuttur. W. BANG'ın "Aus dem Leben der Türksprachen" adlı (Ostasiatische Zeitschrift VIII, 22-35) çalışmasının birinci ekinde Türkçe *tüklü* sözcüğünün kökeniyle meşgul olarak Çağatayca *tüklü* biçimi hakkında, bunun orijinal bir *tüklü* sözcüğünden nispeten yeni bir fonetik değişimin sonucunda meydana geldiği tespitinde bulunmuştur. Ancak kanaatimize göre, Çağatayca *tüklü* sözcüğü –*sikil* sözcüğüne benzer bir biçimde- basit bir yazım hatasından ortaya çıkmış olması imkânsız değil.

Çağatayca *اونزل önzül* 'mensonge' (PAVET DE COURTEILLE, ŞEYH SÜLEYMAN EFENDİ) verisinin tarihi de öğretici mahiyettedir. Böyle bir sözcük hakkında ne lehçelerden ne de dil hatıralarından bilgi edinebiliyoruz. Ancak *ötrük* 'mensonge' anlamında Türkçede yaygındır, Çağataycada da *اوتروک ötrük* biçimindedir. Bu *önzül* verisinin hatalı bir yazım ve gelişmiş güzel bir noktalama sonucunda *اوترک*ötrük* biçiminden meydana geldiğinden kuşku duymuyoruz.

Çağatayca *بوكورتكن böğürtken* 'böğürtlen' (Şeyh Süleyman Efendi) verisi de hatalı yazıma dayanmaktadır. Söz konusu bitkinin Osmanlı Türkçesi adlandırması *بوكورتلن böğürtlän* (büyürtlän)'dir. Demek ki Çağatayca *böğürtken* sözcüğündeki –k-, esas l'nin yerine geçen hatalı bir yazımın sonucundan başka bir şey değildir.

Çağatayca *شيشل şişal* [şişal] 'ein grosses Schaf' sözcüğü de son ses değişimine uğramıştır. Bu sözcüğü RADLOFF, Vambéry'nin "Çagataische Sprachstudien" adlı çalışmasından alıntıldığını bildirir. Oysa alıntılanan bu çalışmada böyle bir sözcüğe rastlamıyoruz, sadece *شيشاك şişäk* [şişek] verisini görebiliyoruz. Vambéry'deki *şişäk* [şişek] şeklinin güvenilirliğinin ve doğruluğunun yanı sıra kapalı *şişak* [şişak] 'ein zweijähriges' (RADLOFF) verisi dışında da yeni Farsça *şişak* [şişak] 'a sheep a year old' (STEINGASS²) (<Türkçe) sözcüğü de tanıklık eder. Dolayısıyla Çağatayca *şişal* [şişal] sözcüğünün basit bir deyişle RADLOFF'un kalem hatasından kaynaklandığı açıktır.⁶

Sonuç olarak *sikil* sözcüğü hakkında dile getirdiğimiz görüşlerin şuan için sadece bir olasılık olduğunu, o görüşleri şu anki bilgilerimizle kesin olarak kanıtlamadığımızı vurgulayalım. Bu açıdan her şeyden evvel Şeyh Süleyman Efendi tarafından kullanılan

⁶ *Şişal* [şişal] sözcüğündeki [-l] yapım eki durumundaki türev (!) László Rásonyi Nagy'ın "Taksony" (MNy. XXIII, 279) ve "Valacho-turcica" adlı (Aus den Forscharb. d. Mitgl. D.Ung. u. D. Coll. Hung. In Berlin-Leipzig. 1927. 91) çalışmasında görülmektedir.

kaynakların tam olarak bilinmesi önemli olacaktır. Ancak o döneme göre bundan söz edilemez. Öte yandan yukarıda tamamlanmamış biçimde de olsa bu sorunu ortaya atmaya öğretici ve önemli gördük; bu verinin sadece ihtiyatla ve tenkitle ele alınması gerektiğine dikkat çekmek istedik.

*

Hasan Eren'in yukarıdaki makalesinin*, işaretli yeri için (205. sayfada) kendimde şunları söyleme cesaretini buluyorum:

Son zamanlarda THÚRY-NÉMETH'in çözümlemelerinin ardından gitmeyen tek kişi belki bendim. BENEDEK JANCSÓ tarafından kaleme alınan “Erdély története [Erdel Tarihi]”nin (Kolozsvár, 1931) bir eki olarak yayımlanan “A magyarsággal kapcsolatos népelemek és népmozgalmak [Macarlarla İlişkili Kavim Unsurları ve Kavim Hareketleri]” adıyla 1931'de sunulan akademideki göreve başlama demecimin özetinde şunları okuyabiliriz: “800 civarında Nagy Károly'un [Büyük Şarl] Frankları Tuna civarındaki Avar devletini yıktıklarında, Avarların Khun: Hun unsurlarının bir bölümü *Csigla Ovası*'na çekilmişlerdir. Bu *Csigla Ovası*'nın adındaki ilk hece Türkçe *çygla* (*cygla*) Macarca 'parmaklık, çit/çalı' sözcüğü esasen Maros-Aranyos-Kis ve Nagy-Szamos-Sajó'nun çevrelediği bölgede, başka bir deyişle Mezöség'teki Avar çember savunma sistemidir. Bu Hun sığınmacılar durumlarına uygun olarak Türk dilindeki *sikil* ya da *sükil* Macarca 'kaçak, firarı' adını almışlar, o ad Macarcada daha sonra *székely* biçimini almıştır.” (a.g.e. 383) –Aynı açıklamayı Scriptorum Rerum Hungaricarum I. (1937.) adlı çalışmanın Anonymus notunda göstereceğim: Qua de causa praeter appellationem *zun: hun* etiam nomen Turcicae originis *sikil-sikül* 'qui prosiluit, qui aufugit vel evadit, fugitivus, perfuga' gerebat, quod Latine formam *Siculus* induit, sermone autem Hungarico *székely* factum est.” (a.g.e. 102).

Alıntılanan bu yerlerde belirtilen açıklamayı dikkate almak âdet değil ya da belki de yakışık almaz. GYÖRGY GYÖRFFY de “A székelyek eredete és településük története [Sekellerin Kökeni ve Yerleşimlerinin Tarihi]” adlı çalışmasında THÚRY-NÉMETH'in çözümlemelerini dikkate almamıştır (Erdély és Népei [Erdel ve Halkları], yayımlayan Magyarságtudományi Intézet; Almanca UngJb. XXII, 149).

HASAN EREN'in fikirlerinden sonra, bu çözümleme olasılıklarına özet olmayacak şekilde ve göze çarpan bir tarzda

açıklama getirmenin bir zararı olmayacağını düşünüyorum ki bu çözümleme olasılığının dilbilimsel açıdan özü, *sikil~ säkil (sikül~ säkül)* sözcüğünün Macarcadaki 'zıplamak, kaçmak' anlamına gelen *szök, szökik* fiilinin Türkçe kökeninin *sik~ säk* 'zıplamak' fiilinin *-l* yapım eki durumundaki isim soylu türevi olabileceğine dayanmaktadır (yapım eki için karşılaştırınız: v. GABAIN, *AlttürkGram.* 72; DENY, *Gram. Turque* 582). Yine de girişimim, son dönemde sıkça karşılaşılan ve yazım hatasından ortaya çıkan aslı üzerine kurulmuş etimoloji kadar dikkate alınabilir.

DEZSÖ PAIS.